

IBON SARASOLA: EUSKAL LITERATURAREN HISTORIA

(AURREKO ZENBAKIAN AGERTU ZEN

KRITIKA SOLASAREN JARRAIPENA)

Herri literaturak ere, bere tokitxo bat hartuko zuen liburu honetan. Pasturalak ezezik, Lafittek Bourges-en **Gonzalve edo Ostatu betea** antzerki itzulpenaren hitzaurrean jartzen dituen herriz herrizko teatro tipiaren oharrak ere aipagarriak dira, beharbada Barrutia, Sor Luisa eta Muniberen lanak hobeto ezagutzeko ere bai. Kritika solas honen lehen partean aipatu dugun Etxahun, herri bertsolaritzaz kutsatutako poeta, hain antiklerikalak, zenbait bertsotan lizunkeria gordinak eta inoz eztenkada zorrotzen behartsuaren alde, «Oi! laborari gaxua»n nekazarien alde. Elizanburu berak ere, nekazariak ongi defenditzen ditu «Lehen eta orain»en. Baina, batez ere herri kanta zaharrak dira garai bakoitzeko giroa, literatur egintzaz, aski* ongi betetzen dutenak (dakigun arren, hoi klasifikazio zehatza ez dela erraz); eta honetaz lehen forma emate bat aurkituko dugu Leizaolaren (**La «Crónica» en la poesía popular vasca eta 1808-1814 en la poesía popular vasca** bi liburuetan batez ere. Langileriaren problematikak ere bilatuko ditugu, horretara beharturik, gure literatura herrikoian, Juan Jose Sarasolaren bertsok, esate baterako, **Lexo bertsolaria** liburuan («Auspoa»), 1894, 1903 eta 1904.eko bertsogintzan. Eibarren bertan, Amuategi izan bazan ere, hizlari euskaldun bezala, sozialismoaren apostolua, garaiko euskaldun langileen giroa ederkiki adierazten du «Forjariaren kanta» (ikus ANAITASUNA, 212. zenb., 14. or.). Honez gainera, ez da gauza erraza izan orduko eskuz-eskuzko propaganda euskaldunak eta maiatzaren lehen eguneko kanta euskarazko bera aurkitzea. Beraz, guzti hau ere ba zen euskaraz gure mende* honen hasieran.

Eskubi* aldekoek, kontserbadoreek, euskara monopolizatzea ez zen P.N.V.ren programaren ondorioa, ez. Orduko ezkertiarrek, I. Sarasolak ez badaki ere, ezin bestean jotzen zuten euskarara. Mendiburuk bere **Jesusen Bihotzaren Devocioa**-ren hitzaurrean duen arrazoi beragatik, euskaldun hutsak zireneztzat, Ibonen liburu honen 45. orrialdean jartzen den bezala. Zeren*, hain internazionalista sentitzen zirenez, orduko ezkertiarrek munduan hizkuntza bakar bat predikatzen zuten, esperanto eskolak jartzen zituzten. (Esperantoaren galera, sozialistak nagusitu ziren nazioetan hizkuntza berri hau ofizial ez jartzetik dator: ez ofizial jarri eta ez bigarren hizkuntza bezala irakatsi, lehenago berek hainbeste predikatu ondorean). Eta, jakituriaz jantzigabeko langilearentzat esperanto ikastea nekeza zenez, errazera jo zuten, urrutia-goko homogeneousimo edo monolingüismo utopiko baterako bidea hartuz; edo, garbiago esanda, bide errazagoa zen gazteleratik ikusten zuten eta abstraktoki predikatzen zuten. Inoiz ez zuten erreflexionatu, ez zuten barne gogoetarik egin, internazionalismoa herri ororen* artean hornitzen zela, mundua bere naturalez zela era orokorrez* bere natura izatean, ideiak bat egin zitzakeela bakoitzak bere izateari utzi gabe, eta abar..., orduan ez zituzten ez ikusten ez ulertzen, hain ideia ximpleak izanik ere. Orduango ezkertiarrek, beren asmo onekin ere, estatu-nazio* kontzeptu atzerakoia defenditu zuten eta zentralismoari indarra eman, berek igarri gabe, beren herriko kultura marjinalatzen laguntzeko. Eta herri baten kultura marjinalatzea anti-internazionalista da.

Katalunian ez zen hola gertatu, lehendik beren hizkuntza jatorrizko kulturarekin eta egungoarekin finkatuz zutelako. Arrazoizkoa haien bidea hartzea izango zen, hemengo ezkerrentzat ere, baina, kultur faltaz eta kanpotiko zuzendaritzapean beren alderdiak zituztelarik, abertzale eskubitarrei euskararen monopolio kulpak jaurtikitzea errazena da, beren eskuak garbitzeko, garaiz behar zen lekuan eta behar zen bezala kompetentzia sortu beharrean.

Lehenengo ezkertiarren joera hori hola zela argi adierazten du egungo egoerak berak ere. Ezkertiar berria sortu behar izan da, gure herriaren egoera tamalgarri* hura zuzentzeko. Bitartean, zenbat denbora eta zenbat terreno galdu duen gure kulturak eta gure hizkuntzak! Jokabide harek, historian zehar luze irauten lagundu dio euskal kulturaren marjinalismoari.

Liburu honetan, 60. orrialdean, egileak modelotzat jarri nahi duen girotik aparte daude Lauaxetaren «Mendigoizalearena» eta Lizardiren «Xabiartxoren eriotza». Ez dakit, baina beharbada ez ditu irakurri edo bestela ez ditu ulertu. Lehenengoa, ekintza mugimendu bati eskainia da, eta bigarrena hildako seme bati poeta intimista batek egina. Bietan, sinbolu bereziek jokutzen dute. Lizardiren seme hura Gabon egunez hil omen* zen. Bi poemok aparte, gainerakoan, ez dut ukatzen egileak salatzeko duen giro hura.

69. orrialdean esan beharra dago, euskaraz idazteak zelako* eragozpenak zituen garai hartan. Harritzekoa bada ere, euskaraz idazteak bere peligrak zituen garaia ere izan baitira gure historia tristean, delito ikaragarri bat balitz bezala.

86. orrialde inguruan, euskara idazkerak hartu dituen bideak aztertzean, Arestiren herri-euskaraz ere mintzo da. Baina Arestiren euskarak herririk ez duela esango nuke nik. Bere alde eta hobeto esateko, herri orotarik* eta literatura zaharretik atera duen **koine*** antzeko batera hurbiltzen* dela esango nuke.

Oraingo gazteen ezkerralderako joerak ere ba du bestelako arrazoirik. Euskal kultura eta euskal literaturaren mugimenduan ari diren gazte ezkertiarrek, eskumatarren* semeak dira gehienak; seminarioetatik irtean* ez direnean. Eliz jerarkia eta estatu poderetsua elkarturiko urte askotako egoera itsuaren ondorioz sortutako erreakzioa, egonezina da; bestetik, berriz, II. Kontzilio (1962.etik ondoren) ondorenak berarekin ekarri duen erlijio krisiaren seme. Erlijioak, bere barne izan dituen aldakuntzekin, bi era nagusitara ebaki zituen joerak, mentalitatez prekonziliar eta poskonziliar direnak; bestetik, bere zentsura irekiago jarri zuen, honekin mila tabu erori* ziren eta hainitzek* ordurarte entzun edo irakurri ez zituen gauzak entzutea eta irakurtzera heldu zen. Egiazat zituen kontzeptu asko jarri zituen zalantzatan*, eta dudetatik sortutako kezka urduriak* sakabana-tzen hasi. Hemendik, askok ezkerraldera ihes egitea. Eta ez dago dudarik, honek ere lagundu zuela mentalitate irekiagoaz girozten eta bultzatzen 64 gizaldia deitzera etorri garena.

(10. orrialdean jarraitzen du).

Ibon Sarasola...

(16. orrialdetik)

Eritzi hauetatik aparte, garrantzi guttiko hutsen batzuk ere izango ditu, noski*. Holako obra bat burutzeak berak dakarren gauza da. Idazle eta beren lanen artean ere ba dira hutsunetxo batzuk ere; ez handiak. Tomas Agirre «Barrenso» ez da apaiza, 123. orrialdean dioen bezala. Eta **Uztaro**, bere nobela, ezin da jarri ohitura nobelatza. Horretatik ere zerbait baldin badu, joko etxeen kritikazkoa da. Oroit*, Kursaal eta Gran Casino ba zirela Donostian. Eta, obren artean, M. Zarateren **Bizkaiko euskal idazleak** (1580-1968) ere bere tokia behar zuen behinik behin. Historia aldetik begiratua dagoenez, euskalki* baten kondaira urratsetan* mugaturik. Bizpahiru urte lehenago argitaratu bazen, garrantzi handia izango zuen liburu horrek, eta orain zergatik ez? Bat batean batasunaz neurriz kanpora egarritu garelako? Baina historiak beti jarraituko du historia izaten, eta batasuna indartu arterainokoak bere tokia izango du.

Egileak, ideiak eta imajinak azkar eta garbi erabiltzen daki. Atsegin handiz irakurtzeko eran. Eskuetan hartu ondorean, irakurri arte utzi ezinezko liburua da. Ez du unetxo bat ere aspergarririk.

Obra guztian zehar, gure literatura ongi ezagutzen duenaren agerian ematen ditu egile bizkor honek. Hemen salatu ditugun hutsak eta agertu ditugun ikusmolde desberdinak oso txikiak dira, liburuak dakartzan berri eta eritzi jakingarri ugarien artean. Ibonek begi kolpe onez epaitu ditu, gure literaturaren kondairak dituen korapilorik handienak; labur eta ongi juzgatzen jakin du. Gaur, gure artean, gutti dira holako lan bat hain ongi burutzeko ahal direnak. Eta euskal literaturarekin zerbait arduratzen* diren guztiek irakurri behar duten liburua dugu hau.

JUAN SAN MARTIN

Aise* irakurri dut. Jarraialdi bakarrean. Ibon Sarasolaren liburuak, ohi ez den bezalako interesa erasten* dio gaiari. Agian*, pentsa daiteke, literaturaren kondaira batek astun eta irakurgaitz behar duela izan. Baina Sarasolak besterik frogatzen* du. Serioski jardun du bere lanean; eta burutu* ere, egoki eta berezko jatorraz burutu du. Beharbada, liburu honen interesa, lehena eta bere gisakoetan aintzindari* izatetik datorkio.

Liburua lau partetan partitua eta berezia emana zaiku:

1. Lehen partean (1545-1901) Erdi Harotik* Euzko Alderdi Abertzalearen sorreraraino doan aldia aztertzen du. Hasieran, Sarasolak Erdi Haroko giroan murgiltzen gaitu. Ahaide* nagusien eta klase merkatari berriaren arteko burrukak hautatuaz. Mendebaldeko* European sa-soi hartako aldakuntzaren, literaturarekiko, ondorioak aztertzen ditu. Eta, hasiera hasieratik, Sarasolak honetaz jabeazten gaitu: Euskal Literatura hildo berezian eta apartekoan abiatzen dela. Bernat Etxepare, Erdi Haroko poemagintzaren jarraitzaile berant bat bezala dakusagu. Tenore* hartan euskaldunek bizi zuten dualismo eta tentsioaren agerpide da Etxepare; eta berak hasi eta hertsia* zuen literatur haro bat. Gero erlijioa dute, batik* bat, gure idazle zaharrek beren lanetarako gaia eta ardua*. Axularren maisugoaz ezin daiteke dudarik izan. Sarako taldeak, Axularren lehendakaritzaren pean, «Leizarragak hasi zuen lanari segida emanik, egituraz* lapurtar den literatur hizkuntza bat eraikitzen du, lapurtar klasiko izenez ezagutzen dena».

nerazio honek huts egin zuen gure literatura zaharra eta emankorra. Gerraz gero nolabaiteko konponketari ekin gintzaizkion, eta, Sarasolak dioenez, 1964. urterarte euskal literaturak ez zuen hats* berririk izan.

Gehien batean ados nator Ibonekin, aldi honetaz esaten dituen gauzekin. Baina zenbaitek* ez dute harreara onez hartuko haren azterketa. Guztitara ere, liburuaren zati honi deritzat interesgarriena, zeren, besteak beste, aldi honen azterketan ikusten baita, ene ustez, autorearen azterketa zorrotz eta neurtuena.

3. Hirugarren parteak (1964-1971) egungo Euskal Literaturaren egoera aztertzen du. Nire aburuz, hirugarren parte honen hasierak 1960. urte mugan du bere hasiera. Zeren, Sarasola beraren azterketa-bide eta gisa beraz jarraituaz, 1960. urtean ausnar* daiteke euskal literaturaren jatorri berria. Arestiren «Harri eta Herri» ez baita liburu soil* bat; aitzitik*, giro baten agerpide ere ba dugu. Eta denok dakigu giro hori zer nolatan, noiz eta non jaio zen.

Zuzena deritzat Sarasolaren eritziari, Leizarraga bertirako hertsia izan zen ate zabal bat dela esaten duenean. Zeren*, Leizarragaren esperientzia baztertua izatean, euskarak mendebaldeko zibilizazioaren korrontean sartzeko posibilitatea galdu baitzuen luzaroko. Euskal literatura Axularren bidetik abiatu zen, humilago eta herrikoiago.

Axularren literatura oparoaz* jardutean, sinonimoen arrazoiak gogo bateratzaile batean dakusa Sarasolak. Hori horrela izanik, ene aburuz, sinonimo hoienez izatea ahozko literaturaren eredu bezala ikuspegitu behar litzateke.

XVII. mendean* sortzen da «Euskaldun fededun» perpausa. Eta esaera hau izanen da aurrerantzean eta ia egundaino euskal literaturaren gai eta muina. Klerikalismoa dugu gehienbatean geure literaturaren bereizkundera*. Eta honi ekiten zaio ausart* eta fierki* Sarasola. Klerikalismo hori bera, oraindío ere finkatu eta tinkoago babestua agertzen zaiku Euzko Alderdi Abertzalearen sorketaren boladan*. Euskara eta euskal literatura, indar berrien hesi* eta topo* bezala erabili omen* zuen aldi hartako Elizak.

2. Bigarren partean (1904-1964) ez dio Sarasolak gorrespen handirik egiten zenbait korronte eta pentsakera atzerakoiri. Orixeren mitoa nolabait ere kolokan jartzen du Ibonek. Lizardi, literatur haro baten burutzaile* bezala agertzen zaiku. Arana Goiriren zenbait* pentsamoldek, nekez jasaten* dute Sarasolaren kritika. Urte hauetan, literatura gaixo da. Eta tesiskeria* eta ideologia orokor* baten hesiak* galbide zeraman gure literatura. Je-

4. Laugarren parte eskematikoki taxutua du Sarasolak. Eta idazle eta liburuaren zerrenda bat dakar. Oso klaroa da parte hau, eta motaz, eskolaz eta haroaz berezia datza.

Hona hemen liburuaren aurkezpena. Baina goazen orain, zenbait xehetasun kritiko ematera.

Ibon Sarasolaren liburuak, ohi ez den bezalako literaturaren kondaira dugu. Lehenik esan behar dut, liburu honek jarraipen bat eskatzen duela. Liburu honek azterketa-bide berri bat irakasten dauku euskaldunoi. Sarasola aintzindari* dugu bere azterketan. Bere azterketa, li-